

Waakzame Zorg

Een concrete uitwerking van het concept Nieuwe Autoriteit op school

Hilde LEONARD en Hilaire DOLFEYN

De ideeën rond Nieuwe Autoriteit en Geweldloos Verzet, zoals uitgewerkt door Haim Omer (2011), vinden langzamerhand hun weg naar het Vlaamse onderwijs¹. Velen zijn enthousiast en ervaren het als iets nieuws met een grote meerwaarde. Anderen benadrukken net de gelijkenissen met andere hedendaagse kaders of vragen zich zelfs af waar al dat enthousiasme goed voor is.

Om de ideeën van Haim Omer goed te kunnen plaatsen, is een heldere omschrijving van waar het wél en niét over gaat, essentieel. In een eerste paragraaf introduceren we daarom de term “ankerfunctie”. Omer gebruikt dit beeld sinds enkele jaren om de essentie van zijn ideeëngoed weer te geven en het te vergelijken met andere gebruikte kaders. Vervolgens tonen we hoe hij deze ankerfunctie concretiseert in drie niveaus van Waakzame Zorg, wat ons toelaat om af te toetsen in welke mate Nieuwe Autoriteit compatibel is met een aantal hedendaagse waarden. In onderstaande zoektocht laten we ons leiden door Haim Omers nieuwste boek “Waakzame Zorg” (2015).

De ankerfunctie van leerkrachten²

Dat de relatie tussen leerkracht en leerling belangrijk is voor het goed functioneren van leerlingen is een open deur intrappen. Vele leerkrachten verlangen ook zelf naar die goede relatie met hun leerlingen. Het hoort bij de voorwaarden om te kunnen lesgeven aan een klas, zonder er voortdurend gestresseerd bij te lopen. De leerkracht-leerlingrelatie wordt daarbij vaak geconceptualiseerd in affectieve termen als: het opbouwen van een goede band, oog hebben voor wat leerlingen bezighoudt, elkaar vertrouwen, dialoog, zo min mogelijk conflicten,...

Leerlingen, die zich veilig voelen bij hun leerkrachten, komen makkelijker tot leren. In het ideale geval zijn leerkrachten een veilige (vertrek)basis om te exploreren én een veilige haven om steun bij te zoeken in geval van problemen. Omer sluit aan bij deze visie én voegt een derde element toe, nl. de leerkracht als gezagsfiguur. Daarmee verschuift de aandacht van de leerling, die exploreert en bijtankt, naar de volwassene, die aanwezig is, waakt en beschermt.

Omer gebruikt hiervoor het beeld van een anker. De boot (leerling) is met een lang touw verbonden met het anker (de gezagsfiguur).

Als alles goed gaat, laat de ankerfiguur het touw vieren: de boot kan zelf kiezen waar hij naartoe vaart en hoe ver hij zich op zee begeeft. De ankerfiguur houdt echter een oogje in het zeil, alert voor mogelijke problemen of gevaren. Vanuit die waakzaamheid kan hij beslissen

om het touw strakker aan te trekken, ook zonder dat de leerling het daarmee eens is.

Omer laat er geen twijfel over bestaan. Het is de verantwoordelijkheid van leerkrachten om niet alleen een goede band met leerlingen op te bouwen, maar ook om in de gaten te houden of leerlingen het wel goed doen en een tandje bij te steken als dat niét het geval is. Van leerkrachten kan verwacht worden dat ze ingrijpen als ze destructief of zelfdestructief gedrag opmerken en dat ze zich volhardend verzetten tegen onacceptabel gedrag. Deze plicht houdt niet op als de leerling niet mee wil werken of zich verzet tegen hun bemoeienissen. Ze is eigen aan de rol van leerkrachten in het leven van leerlingen. Dit kenmerk onderscheidt de leerkracht-leerlingrelatie van een vriendschaps- of partnerrelatie. Deze relatie is asymmetrisch, omdat leerkrachten een verantwoordelijkheid hebben in het ondersteunen van het opgroeien van hun leerlingen.

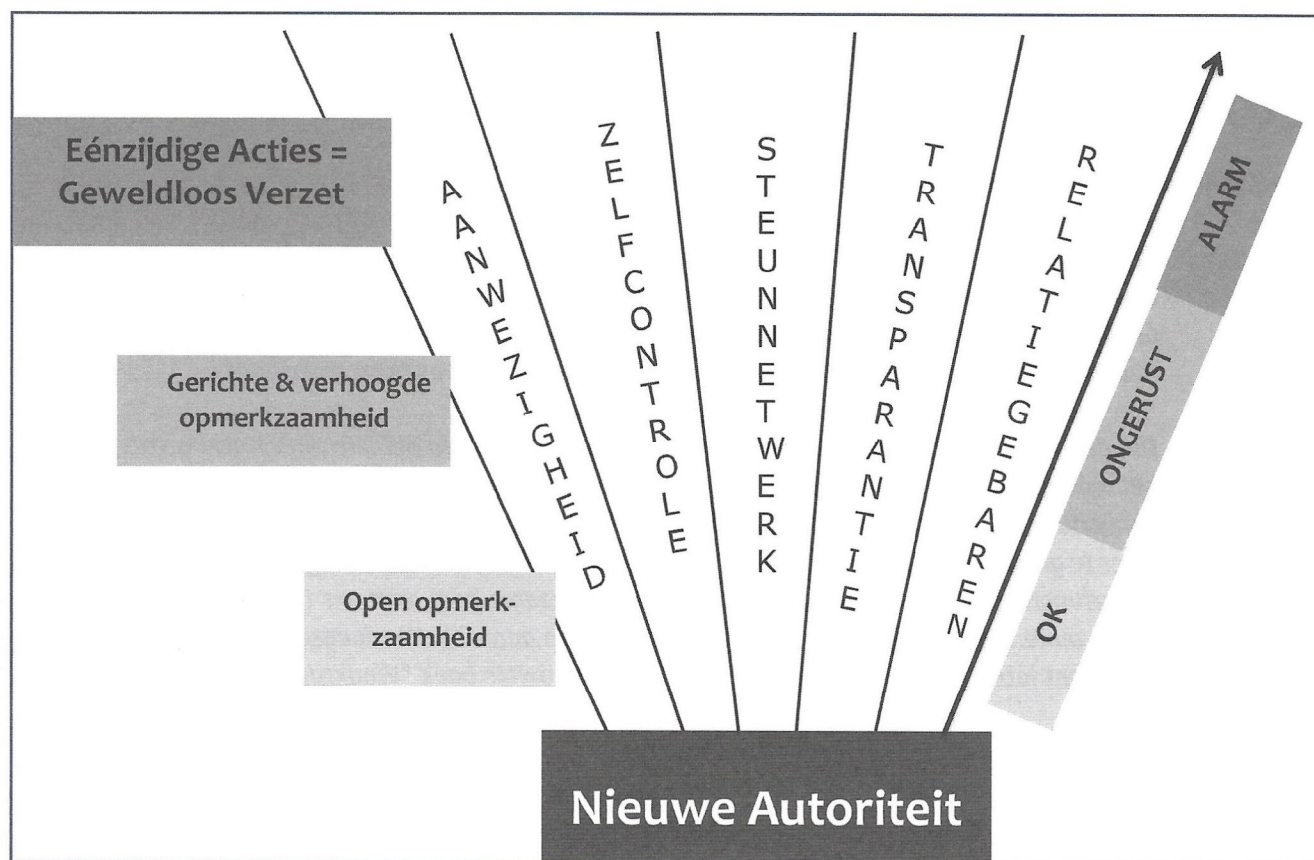
Gelukkig moet geen enkele leerkracht dit alleen doen: Nieuwe Autoriteit is per definitie gedeelde autoriteit. Leerkrachten handelen als deel en in naam van een heel netwerk. Opvoeden hoeft je niet alleen te doen, je kan het ook niet alleen. Opvoeden werkt maar als opvoeders kunnen terugvallen op een netwerk van collega's, ouders enz.

Deze verantwoordelijkheid staat bovendien los van het effect op de leerling. Het gaat om invloed, niét om controle. Gedrag van anderen controleren is immers een illusie. Als autoriteitsfiguur doe je er alles aan om invloed te hebben op leerlingen. Wat zij ermee doen, heb je echter niet in de hand. Wat je wel kan doen is je eigen ge-

De focus ligt niet op het gedrag van de leerling, maar op de houding van de volwassene

Nieuwe Autoriteit is Waakzaam Zorgen

SCHEMA: 5 PIJLERS VAN NIEUWE AUTORITEIT EN 3 NIVEAUS VAN WAAKZAME ZORG^{III}

drag onder controle houden en zorgen dat je niet in een escalatie verzeild geraakt. Zo probeer je je invloed op leerlingen zo groot mogelijk te maken.

De focus ligt dus niet op het gedrag van de leerling, maar op de houding van de volwassene. Met het beeld van de ankerfunctie wil Omer de onmacht van opvoeders keren. Je mag opvoeden, je mag eisen stellen, dat hoort bij je rol, en het is heel normaal dat dat conflicten oplevert. Door je hierop voor te bereiden, geraak je er minder van overstuurd of ga je minder twijfelen.

Maar hoe combineer je deze ankerfunctie met de drang naar (en het recht op) autonomie van leerlingen? Hoe gaat het samen met de nood aan wederzijds vertrouwen en het recht op privacy, waar in onze samenleving zo op gehamerd wordt? Met andere woorden, hoe combineer je de autoriteit van de leerkracht met een aantal waarden, die we ervaren als belangrijke verworvenheden van deze tijd?

Drie niveaus van Waakzame zorg

Het antwoord ligt in de uitwerking van deze ankerfunctie in drie niveaus van Waakzame Zorg. In het boek *Nieuwe Autoriteit* (2011) wijdde Omer hier één hoofdstuk aan, nu is het een volledig boek geworden (Omer, 2015). De ideeën die hij daarin ontwikkelt, laten toe om *Nieuwe Autoriteit* concreter te beschrijven.

Niveau 1: Open opmerkzaamheid^{iv}

Je zou dit het basisniveau van aanwezigheid kunnen noemen. Leerkrachten maken contact met leerlingen, tonen interesse in wie ze zijn en wat voor hen belangrijk is, hebben oog voor hun behoeften, praten met leerlingen en laten merken dat ze hen zien zitten. Ze doen dit uit authentieke interesse, niet om uit te vragen of om onderzoek te gaan.

Tegelijk zijn leerkrachten reeds op dit niveau alert voor mogelijke signalen dat er een situatie ontstaat waarin méér actie vereist is. Ze laten dit ook merken aan hun leerlingen. Het gaat hier, net als in de andere niveaus, om een dubbel doel:

- de ervaring van de leerkracht: ik ben aanwezig in het (school) leven van mijn leerlingen, ik neem mijn verantwoordelijkheid als gezagsfiguur op.
- de ervaring van de leerling: mijn leerkrachten zijn in de buurt, ik voel me begeleid en beschermd, ik kan me tot hen wenden als ik wil, zij houden een oogje in het zeil (basis, haven en anker).

De eerste dag van het schooljaar overloopt een leerkracht de afspraken rond huistaken met haar leerlingen. Vanaf de volgende dag staat ze aan de deur om de taken persoonlijk in ontvangst te nemen (niveau 1). Als een leerling haar zonder taak probeert voorbij te glippen, spreekt ze die aan met de woorden: "Ik verwacht je huistaak 's morgens bij het binnenkomen" (niveau 2). Ze houdt vol tot ze merkt dat de leerlingen zich effectief aan de afspraken houden.

Niveau 2: Gerichte opmerkzaamheid

Als de leerkracht signalen opmerkt dat niet alles vlot loopt, gaat zij/hij gericht bevragen. Niet spioneren achter de rug van de leerling, maar openlijk een gesprek voeren naar aanleiding van het opgemerkte gedrag. De leerkracht benoemt de situatie, uit z'n bezorgdheid en bespreekt met de leerlingen hoe dit opgelost kan worden. Zelfs als leerlingen in zo'n gesprek niet veel informatie lossen of doen alsof het allemaal maar niets is, is het gesprek zinvol geweest. Leerlingen ervaren immers de aanwezigheid van de leerkracht, wat de kans vergroot dat ze zich de vragen, bedenkingen,... van de volwassene ook effectief zullen herinneren op het moment dat ze alleen op pad zijn.

Voorwaarde daarvoor is dat dergelijk gesprek niet uitmondt in een escalatie. Een preek, dreigen met sancties, in discussie gaan,... vergroten de kans dat jongeren zich gaan afsluiten van de invloed van de volwassene. Hetzelfde geldt als je als volwassene "loslaat" op het moment dat je voelt dat leerlingen niet openstaan voor gesprek. Om escalatie te vermijden, geeft Omer de raad om het ijzer te smeden als het koud is. Op het moment zelf markeer je het gedrag, je komt er later op terug. Deze gesprekken worden dus niet tijdens een conflict gevoerd, maar er wordt een passend moment voor gezocht.

Niveau 3: Éénzijdige beschermingsacties (= Geweldloos Verzet)

Als het zorgwekkende gedrag blijft aanhouden, zijn éénzijdige acties op zijn plaats. Éénzijdig, want samenwerking met de jongere ontbreekt. Toch is de gezagsfiguur in deze situaties niet gedoemd om machteloos toe te kijken. De instrumenten van Geweldloos Verzet laten toe het gezag te versterken door het aanbieden van

- een in de tijd volgehouden
- door een breed steunnetwerk gedragen
- verzet tegen ongewenst gedrag.

Voor de invulling hiervan, liet Omer zich inspireren door het Geweldloos Verzet van o.m. Gandhi.

Dit komt in de plaats van het – vaak uit onmacht - geven van straf, en nog sterker straffen tot de leerling uiteindelijk doet wat hij moet doen. Dit draait immers om controle, maar roept bijna altijd ook veel verzet op bij de leerling in kwestie. De focus blijft ook hier liggen op de houding en het gedrag van de gezagsfiguren. Ze verzetten zich en houden vol, ook als ze niet meteen gedragsverbetering merken bij de leerling. Volgend voorbeeld geeft een idee hoe dit er zou kunnen uitzien.

Een groepje van drie leerlingen (2 aso) verlaat 's middags de school. Ze hebben hiervoor de nodige toelating van hun ouders. Maar na de middagpauze komen ze vaak te laat terug op school, soms onder invloed van alcohol. Het drietal ontkent dat laatste in alle toonaarden. Ze zijn zelfs verontwaardigd als dit gesuggereerd wordt: "Mevrouw, u weet toch dat we dit nooit zouden doen! Vertrouwt u ons dan niet of wat?"

Op een klassenraad wordt beslist het hier niet bij te laten. Het team spreekt af:

- dat ze het groepje bij zich zullen roepen en hen duidelijk zullen maken dat ze zich verzetten tegen iedere vorm van dronken aanwezig zijn op school én dat ze van de leerlingen verwachten dat ze ook 's middags tijdig naar school terugkeren (= aankondiging);

- dat ze de ouders van deze leerlingen zullen opbellen, uitnodigen voor een gesprek en zullen vragen om de boodschap van de school te ondersteunen.

De klastitularis doet de geplande aankondiging samen met de mid-dagtoezichter. Ouders spreken hun kinderen hier 's avonds thuis over aan. Twee leerlingen reageren hier goed op, één leerling blijft volharden.

Daarop spreken de leerkrachten af dat ze in een beurtsysteem, in groepjes van 2, 's middags naar plaatsen zullen gaan waar de leerling soms komt en contact zullen leggen met cafébaas en -bezoekers. De ouders zijn bereid om hun kind op te bellen tijdens de middagpauze met het verzoek om nuchter naar school terug te keren. De leerling is furieus: "Hoe durven jullie je zomaar bemoeien met mijn privé-tijd?" De volwassenen zeggen dat het hun plicht is, maar gaan de discussie niet aan en houden zich aan hun plan.

Misschien is dit het niveau dat het minst vaak nodig is, het vraagt wel de meeste van onze energie. De pijlers van Nieuwe Autoriteit worden hier extra stevig ingezet.

Een vorm van autoriteit die aansluit bij de waarden van deze tijd...

In onze begeleiding van scholen merken we dat het in de praktijk niet zo makkelijk is om de drie niveaus van Waakzame Zorg te concretiseren.

Eenzijds voelen een aantal leerkrachten zich door de term (Nieuwe) Autoriteit erkend in hun poging om het gezag van weleer (afstandelijk, onfeilbaar) te restaureren. Sommige leerkrachten zien in Nieuwe Autoriteit een vrijbrief om op een erg controlerende, verstikkende manier met leerlingen om te gaan. Het lijkt alsof ze voortdurend in niveau 3 zitten. Naar de leerlingen stralen ze een boodschap van wantrouwen uit. Acties van Geweldloos Verzet spreken dan aan als alternatief in situaties waarin sanctioneren niet (meer) werkt zoals verwacht. Ze worden ingezet vanuit volgende achterliggende houding: "Zie je wel, collega's (en je ouders) zeggen het ook, nu moet je wel luisteren. We zullen doorgaan tot je doorhebt wie hier de baas is!" De instrumenten van Geweldloos Verzet worden op deze manier een gewelddadige techniek om opnieuw controle te krijgen, en zijn dus helemaal niet meer geweldloos. Men blijft werken binnen het pedagogisch paradigma dat stelt dat het doel van opvoeding ligt in het controleren van leerlingen. Wie daar niet in slaagt, heeft geen gezag...

Maar bij Geweldloos Verzet draait het er niet om dat de leerling doet wat jij wil dat hij/zij doet. Het is geen recept met 100% kans op succes. Meer nog, als de leerling Geweldloos Verzet ervaart als een trucje om hem te doen buigen, is een bittere machtsstrijd wellicht het gevolg. Hierdoor dreigt Geweldloos Verzet weggezet te worden als weer één van die vernieuwingen die niet werken. Indien niet gesteund op de 5 pijlers (zie schema), leidt dit tot nog méér onmacht. Het succes

Een achterliggende houding van respect voor de autonomie in eigen denken, voelen en handelen van leerlingen is essentieel

van Geweldloos Verzet wordt afgemeten aan de ervaring van autoriteit bij leerkracht én leerling.

Praten en blijven praten kan de autoriteit, en dus impact, van leerkrachten sterk ondermijnen

Een achterliggende houding van respect voor de autonomie in eigen denken, voelen en handelen van leerlingen is essentieel. Het uitgangspunt dat je gedrag van een ander niet kan controleren, enkel je eigen gedrag, is onontbeerlijk. Enkel dan is Geweldloos Verzet compatibel met de waarden van deze tijd en zal het leiden tot het versterken van innerlijke kracht van de opvoeder. Het kan niet zonder de aanwe-

zigheid en opmerkzaamheid van niveau 1 en 2. In relatie treden met je leerlingen en je in die relatie kwetsbaar durven opstellen zijn hiervoor een voorwaarde, en dat is geen makkelijke opgave.

... maar het is wél autoriteit!

Vaker nog ontmoeten we leerkrachten die zich vooral aangetrokken voelen door het eerste en het tweede niveau van Waakzame Zorg. De overstap naar het derde niveau is voor hen echter een brug te ver. Redenen hiervoor zijn:

- Sterk geloof in de dialoog tussen leerkracht en leerling
De herinnering aan de afstandelijke leerkracht die níét praat met leerlingen (en waarnaar je te luisteren had) ligt nog vers in veler geheugen. Daar willen we absoluut níét naar terug. En dus is praten met leerlingen een verworven goed, waar we erg aan gehecht zijn. Geweldloos Verzet kenmerkt zich echter vooral door actie, vaak in stilte, die níét opgevuld wordt met praten. Praten en blijven praten kan de autoriteit, en dus impact, van leerkrachten sterk ondermijnen. En wat doe je als de leerling zich aan pogingen tot gesprek onttrekt? Dan blijven acties van Geweldloos Verzet een reëel alternatief.

- Bang om de relatie met de leerling te verliezen
Ook hier staat een recente verworvenheid op het spel: het vertrouwen tussen leerkracht en leerling. Leerkrachten zijn bang dat als ze zich te sterk als autoriteitsfiguur positioneren, leerlingen afstand zullen houden.

De mate waarin vertrouwen geboden wordt, is afhankelijk van het gedrag van de leerling

Vertrouwen is in een opvoedingsrelatie echter nooit blind. De mate waarin vertrouwen geboden wordt, is afhankelijk van het gedrag van de leerling. Enkel zo kan de leerkracht zorgen voor effectieve veiligheid. Als leerlingen dat voelen, kunnen een goede rela-

tie en actiebereidheid toch hand in hand gaan. De volwassene is hierover transparant: leerlingen weten dat leerkrachten toezicht houden en actie ondernemen in geval van probleemgedrag. Het gebeurt dus niet stiekem achter de rug.

In niveau 2 vragen we een leerling om te tonen wat op z'n profielpagina staat, bespreken we met hem het ongewenste karakter van bepaalde inhoud en vragen om die te verwijderen. We kondigen aan dat we dit verder zullen opvolgen.

Een éézijdige actie op niveau 3 zal er níét in bestaan dat we achter de rug van de leerling zijn profielpagina bespioneren. Wél kunnen we mensen (volwassenen én jongeren) uit het sociale netwerk (vrienden op facebook) verzoeken om de leerling te vragen bepaalde berichten te verwijderen. Dit geeft de leerling wellicht een sterkere ervaring van autoriteit dan de politie die plots voor de deur staat. Belangrijk is dat leerlingen vanaf dag 1 weten dat dit het beleid (en de verantwoordelijkheid) van de school is. Je hebt geen controle over wat de leerling met je volgehouden aandringen doet, wél doe je er alles aan om je verantwoordelijkheid als gezagsfiguur vorm te geven.

- Sterk geloof in het recht op privacy van leerlingen
Veel acties van Geweldloos Verzet lijken in tegenspraak met het recht op privacy van leerlingen. Denk hierbij aan leerkrachten die tijdens de middagpauze in een plaatselijk café op zoek gaan naar een leerling, of aan leerkrachten die de (publieke) facebookpagina van een leerling screenen na signalen van pestgedrag. Net als vertrouwen is privacy echter niet onvoorwaardelijk. Het moet afgewogen worden tegenover het belang van veiligheid en een gezonde ontwikkeling van de jongere. Het is de plicht van opvoeders om hierover te waken.

- Angst voor de reactie van de leerling
Leerlingen zijn níét blij met volwassenen die overstappen naar niveau 3. Hun (eerste) reactie is dan ook vaak boos. In hun uitspraken weten ze vaak de gevoelige plek van de leerkracht te raken: "Hebt u een pik op ons of wat? Ik dacht dat u ons vertrouwde!" Het succes van een actie wordt echter niet afgemeten aan de reactie van de leerling maar aan de verhoogde ervaring van aanwezigheid van autoriteit bij leerkracht én leerling. Na een eerste boze reactie vol verwijten kunnen leerlingen diep van binnen andere gedachten hebben: "Amai, die leerkracht doet wel moeite voor ons. Misschien heeft ze wel gelijk...". Deze innerlijke beweging is op termijn veel waardevoller dan een leerling die hier-en-nu toegeeft en zegt z'n leven te beteren (om er achteraf vaak niets meer mee te doen...).

- Geen idee hebben dat/ hoe het anders kan
Omer geeft in zijn laatste boek opnieuw veel voorbeelden van manieren waarop niveau 3 gestalte kan krijgen. Voorbeelden die vaak "vreemd" aanvoelen, omdat ze zo anders zijn dan wat we gewoon zijn. We merken in ons werk met scholen echter dat het durven uitproberen heel wat positiefs in beweging kan zetten.

Besluit

In een tijd waarin "praten" en "goede relaties" het opvoedingsdiscours sterk bepalen, horen we hier duidelijk nog een andere stem. "Of je dat nu leuk vindt of niet, jullie zijn allemaal autoriteitsfiguren!", zei Idan Amiel

(New Authority Network International, medewerker van Haim Omer van het eerste uur) op het recente **"Of je dat nu leuk vindt of niet, jullie zijn allemaal autoriteitsfiguren!"**

Congres in Antwerpen (17 juni 2015). In de Nieuwe Autoriteit wordt het handelen van de leerkracht afgemeten aan de mate waarin de onmacht gekeerd wordt: het gevoel "ik kan handelen" en "dit is juist". Niet eindeloos blijven praten, maar doen!

Door Nieuwe Autoriteit verder uit te werken in de drie niveaus van Waakzame Zorg, wordt duidelijk dat deze invulling van de positie van de leerkracht als gezagsfiguur compatibel is met waarden als autonomie, privacy en het uitbouwen van een vertrouwensrelatie. In onze trainingen ervaren we dit gedachtegoed als erg helpend om leerkrachten te begeleiden in hun zoektocht naar een passende vorm voor gezag. Dat dit vaak heel wat discussie losweekt, zal duidelijk zijn. Graag komen we in contact met iedereen die aanvullingen of bedenkingen heeft bij dit artikel.

Hilde LEONARD en Hilaire DOLFEYN

hilde.leonard@pandora.be

hilaire.dolfeyn@skynet.be

Zij schreven dit artikel vanuit het Vormingsnetwerk Nieuwe Autoriteit en Geweldloos Verzet op school, zie www.nagvopschool.be.

BIBLIOGRAFIE

- van Lier, R. & Leonard, H. (2013). Nieuwe autoriteit. De omgang met (gedragsproblemen van) leerlingen op een nieuw spoor? Welwijs, 2013, 4, 3-6.
- Omer, H. (2011), Nieuwe autoriteit. Samen werken aan een krachtige opvoedingsstijl thuis, op school en in de samenleving. Amsterdam, Hogrefe/Molemann.
- Omer, H. (2015). Wachsame Sorge. Wie Eltern ihren Kindern ein guter Anker sind. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht (verschijnt najaar 2015 onder de titel Waakzame Zorg bij Hogrefe).

www.nagvopschool.be

NOTEN

- i. Voor een beknopte inleiding in het ideeëngoed, zie van Lier en Leonard (2013). In het najaar van 2015 verschijnt een introductie met een recente stand van zaken in het tijdschrift Zorgbreed.
- ii. Het ideeëngoed is toepasbaar op iedere pedagogische relatie. Omer zelf spreekt het meest over ouders en hun kinderen. Wij passen zijn inzichten toe op onderwijs, en zullen dus de termen leerkracht en leerling gebruiken.
- iii. Met dank aan Annelies Huybrechts en Kerstin Thys (Minor Ndako) voor de inspiratie.
- iv. In Omer, 2011 wordt dit niveau beschreven als "open dialoog". In Wachsame Sorge (Omer, 2015) vinden we de term "offene Aufmerksamkeit". Die term lijkt ons meer de onderliggende bedoeling van Omer te vatten. Daarom noemen we het eerste niveau "open opmerkzaamheid".

